

**НОВА ЗНАХІДКА *ANACAMPTIS CORIOPHORA* (L.) R.M. BATEMAN, PRIDGEON
et M.W. CHASE (*ORCHIDACEAE*) У СУМСЬКОМУ ГЕОБОТАНІЧНОМУ ОКРУЗІ**

Ключові слова: *Orchis coriophora*, рідкісний вид, нова знахідка, охорона

В останні два десятиліття види родини *Orchidaceae* Juss. є об'єктами численних досліджень, що стосуються систематики, хорології, морфології та життєвого циклу рослин. Водночас у деяких літературних джерелах йдеться про значне скорочення чисельності особин у популяціях видів родини *Orchidaceae*, які чутливі до антропогенного впливу й одними з перших зникають зі складу рослинних угруповань (Серебрякова, 1981; Баталов, 1998). Тим часом деякі види зі зниженою конкурентною здатністю добре розвиваються на техногенно порушених ділянках (Игошева, 2008). В Україні на державному рівні охороняється 67 видів родини *Orchidaceae* (Червона книга..., 2009).

У Сумській обл. одним із рідкісних видів є *Anacamptis coriophora* (L.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase (*Orchis coriophora* L.). На території області зареєстровано кілька його локалітетів. За даними К.М. Залеського (Залесский, 1914), вид був знайдений на луці в долині р. Вир поблизу с. Головашивка Сумського р-ну. У «Флорі УРСР» (1950) наведені локалітети *A. coriophora* в Лебединському (с. Кам'яне), Охтирському (с. Пристань), Путивльському (м. Путивль) і Роменському районах. На території Сумської обл. в 1980 р. місцезнаходження *A. coriophora* виявлене Л.М. Сипайловою в заплаві р. Реть поблизу с. Реутинці Кролевецького р-ну (Куземко, 2009). Даний локалітет зареєстрований у складі угруповання класу *Molinio-Arrhenatheretea* R. Tx. 1937 порядку *Arrhenatheretalia* Pawł. 1928 союзу *Festucion pratensis* Sipaylova, Mirk., Shelyag & V. Solomakha, 1985.

Anacamptis coriophora — рідкісний середземноморсько-європейський вид, занесений до «Червоної книги України» (2009) із природоохоронним статусом «вразливий». Охороняється також на території Росії (Красная книга..., 2008) та Білорусі (Красная книга..., 2005).

Під час польових досліджень заплавної луки р. Псел ми виявили новий локалітет *A. coriophora* в притерасній частині заплави, на північний схід від с. Мала Ворожба Лебединського р-ну Сумської обл. За геоботанічним районуванням (Геоботанічне районування..., 1977), досліджувана територія розміщена в межах Європейсько-Сибірської лісостепової області Східноєвропейської провінції Сумського округу.

Виявлена популяція *A. coriophora* приурочена до угруповання класу *Molinio-Arrhenatheretea* R. Tx. 1937 порядку *Galietales veri* Mirk. & Naum. 1986 союзу *Trifolium montani* Naumova 1986 (Куземко, 2009). Цей фітоценоз перебуває в умовах помірного антропогенного навантаження (несистематичне сінокосіння, витоптування, а також «діяльність» диких кабанів). Популяція розміщується вздовж польової дороги в напрямку від села до річки.

У 2011 р. вона налічувала 29 особин. Щодо онтогенетичної структури популяції, то в ній переважали рослини генеративного стану, частка яких становила 72 %. Щільність генеративних особин популяції в розрахунку на 10 м² складала 8 особин, догенеративних — 3—4 особини. Середня висота генеративних пагонів становила 21,7 ± 1,37 см, середня довжина суцвіття — 4,9 ± 0,25 см. Середня кількість квіток на одній рослині в 2011 р. налічувала 15,6 ± 0,75 шт., кількість виповнених плодів — 9,4 ± 1,46 шт. Рівень плодозав'язування в рік досліджень становив 60,3 %.

На території України, за даними досліджень М.Б. Гапоненка (Гапоненко, 1992), які проводилися в Гірському Криму, на Прикарпатті, Поділлі та в умовах первинної культури (м. Київ), популяції *A. coriophora* в основному характеризувалися переважанням особин старших онтогенетичних станів. Популяції, які обстежував автор, належали до нормального та регресивного онтогенетичних типів. Основними причинами втрати життєздатності та випадіння окремих онтогенетичних станів у при-

родних умовах існування, за М.Б. Гапоненком, є природне старіння популяцій і ослаблення рослин унаслідок нераціонального природокористування.

Згідно з дослідженнями І.Ю. Парнікози та М.С. Чернищенко (Парнікоза та ін., 2010), в околицях міста Вишгород популяція *A. coriophora* на луці поблизу витоків р. Мошун у 2008 р. нараховувала 73 генеративні особини. Середня висота рослин становила $34,5 \pm 1,7$ см, довжина суцвіття — $8,1 \pm 0,6$ см, кількість плодів — $16,1 \pm 1,9$ шт. Одним із негативних чинників, що впливають на популяцію, автори вважають стихійне локальне добування дернини та торфу.

За даними О.Ю. Уманець (Уманець, 2011), у Північному Причорномор'ї популяції *A. coriophora* нараховують десятки тисяч особин. Динаміка плодоутворення особин упродовж 18 років досліджень мала хвилеподібний характер, зумовлений, перш за все, впливом погодних умов: зменшення цього показника збігалось зі значними відхиленнями кліматичних параметрів від багаторічної норми. Найвищі значення інтенсивності плодоутворення особин *A. coriophora* зафіксовані на рівні близько 75—85 %, найнижчі — 20—26 %. Зазначимо, що О.Ю. Уманець в окремі роки спостерігала масову загибель генеративних рослин у період цвітіння, що, як з'ясувалося, спричинило ураження їх грибом *Sclerotinia minor* Jagger.

На території Білорусі (Красная книга..., 2005) більшість популяцій *A. coriophora* займають невеликі площі ($1-3 \text{ м}^2$), де зростає по кілька особин.

На території Росії (Красная книга..., 2008) кількість популяцій *A. coriophora* та чисельність особин у них останніми роками зменшується. Проте в Арчединському піщаному масиві (Волгоградська обл.) популяція виду 2006 р. була повночленною, в онтогенетичному спектрі переважали особини догенеративного стану, а частка генеративних рослин становила 30,8 %. Популяція займала площу близько 120 м^2 , щільність особин — 3,2 шт. на 1 м^2 . За даними Г.Ю. Клинкової та Т.І. Варлигіної (Клинкова і др., 2007), чисельність і онтогенетична структура популяцій *A. coriophora* на територіях заповідників у Волгоградській та Ростовській областях стійкі. В низці інших областей Росії популяції виду ізольовані та нечисленні.

Anacamptis coriophora потребує режиму абсолютної заповідності (Червона книга..., 2009). Тому ми пропонуємо розширити територію заказника місцевого значення «Ворожбянський», за межами якого виявлена популяція *A. coriophora*.

Гербарний зразок *A. coriophora* переданий до Гербарію Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (КИ).

Автор висловлює щире подяку старшому науковому співробітнику Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, канд. біол. наук І.А. Тимченко за підтвердження правильності визначення виявленого виду.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баталов А.Е. Биоморфология, экология популяций и вопросы охраны орхидей Архангельской области. Автореф. дис. ... канд. биол. наук. — М., 1998. — 16 с.
2. Борділовський Є.І. Родина Зозулинцеві — *Orchidaceae* Lindl. // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1950. — Т. 3. — С. 312—401.
3. Гапоненко Н.Б. Особенности видов рода *Orchis* L. флоры Украины в связи с охраной ex situ. Автореф. дис. ... канд. биол. наук. — Киев, 1992. — 21 с.
4. Геоботаничне районування Української РСР / Відп. ред. А.І. Барбарич. — К.: Наук. думка, 1977. — 304 с.
5. Залесский К.М. Первые сведения о флоре Сумского уезда Харьковской губернии: Список растений, собранных и наблюдаемых в Сумском, отчасти Лебединском и Ахтырском, уездах // Тр. об-ва испытат. природы при Император. Харьков. ун-те. — 1914. — 47, № 1 — С. 101—147.
6. Игошева Н.И. Структура и динамика популяций некоторых бесхлорофильных орхидных в Свердловской области // Современное состояние и пути развития популяционной биологии: Мат-лы X Всерос. популяцион. семинара. — Ижевск, 2008. — С. 134—137.
7. Красная книга Республики Беларусь: Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды дикорастущих растений / Ред. Г.П. Пашков. — Минск: БелЭн, 2005. — 456 с.
8. Красная книга Российской Федерации (Растения и грибы) / Отв. ред. Л.В. Бардунов, В.С. Новиков. — М.: КМК, 2008. — 855 с.
9. Куземко А.А. Лучна рослинність. Клас *Molinio-Arrhena-theretea*. — К.: Фітосоціоцентр, 2009. — 376 с.
10. Серебрякова Т.И. Жизненные формы и модели побегообразования наземно-ползучих многолетних трав // Жизненные формы: структура, спектры и эволюция. — М.: Наука, 1987. — С. 161—179.
11. Уманець О.Ю. Динамика природных популяций видов рода *Anacamptis* в Северном Причерноморье при их поражении грибом *Sclerotinia minor* Jagger (*Sclerotiniaceae*) // Охрана и культивирование орхидей: Мат-лы IX Междунар. конф. — М., 2011. — С. 430—436.
12. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 900 с.
13. Клинкова Г.Ю., Варлыгина Т.И. Структура популяций видов рода *Orchis* в Волгоградской и Ростовской областях. Сер.: Биол. и экол. // Вест. ТвГУ. — 2007. — № 3. — С. 179—183.
14. Парнікоза І.Ю., Чернищенко М.С. Стан популяцій рідкісних рослин міста Вишгорода та його околиць // Чорномор. ботан. журн. — 2010. — 6, № 4. С. 491—505.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 13.06.2012 р.

С.С. Белан

Сумской национальный аграрный университет, Украина

НОВАЯ НАХОДКА *ANACAMPTIS CORIOPHORA* (L.)

R.M. BATEMAN, PRIDGEON ET M.W. CHASE

(*ORCHIDACEAE*) В СУМСКОМ
ГЕОБОТАНИЧЕСКОМ ОКРУГЕ

Приводятся сведения о новом местонахождении редкого вида флоры Украины *Anacamptis coriophora* (L.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase (*Orchidaceae* Juss.). Оно было обнаружено в вегетационный период 2011 г. в пойме р. Псел в пределах Сумского геоботанического округа. Даны сведения о его географическом распространении, приведены краткие данные о состоянии популяции и эколого-ценотические особенности местопроизрастания.

Ключевые слова: *Orchis coriophora*, редкий вид, новая находка, охрана.

S.S. Belan

Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

A NEW FIND OF *ANACAMPTIS CORIOPHORA* (L.)

R.M. BATEMAN, PRIDGEON ET M.W. CHASE

(*ORCHIDACEAE*) IN THE SUMY GEOBOTANICAL
DISTRICT

A new locality of a rare orchid species, *Anacamptis coriophora* (L.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W. Chase (*Orchidaceae* Juss.), in the flora of Ukraine is reported. It was discovered in the floodplain of the Psel River, in the Sumy geobotanical district in 2011. Information about geographical distribution, state of the population and ecological-coenotic features of the locality of *A. coriophora* are given.

Key words: *Orchis coriophora*, rare species, new find, conservation.

НОВІ ВИДАННЯ

Прекрасна Є., Василюк О., Домашевський С., Парнікоза І., Фатікова М., Надєїна О., Норенко К. Проектований національний природний парк «Дівички» в Київській області. Серія: Збережемо українські степи. — Національний екологічний центр України, Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. — К.: НЕЦУ, 2012. — 44 с.

У книзі міститься інформація з історії створення проекту та концепції НПП «Дівички» на Київщині, подано його загальну характеристику, відомості про фізико-географічні умови території проектового парку, його рослинний і тваринний світ, а також про інші природоохоронні об'єкти в межах Дніпровського екологічного коридору. Визначено роль НПП «Дівички» у формуванні національної екологічної мережі України та всеєвропейської екологічної мережі, його історико-культурне значення та рекреаційний потенціал, розроблено пропозиції щодо зонування території цього національного природного парку.